

Əhməd Cavad yaradıcılığının Azərbaycan folklorunun poetik strukturunda yeri və rolu

Sevinc Əliyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, aparıcı elmi işçi. AMEA Folklor İnstitutu, “Folklor və yazılı ədəbiyyat” şöbəsi. Azərbaycan. E-mail: sevinc.k.aliyeva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5666-168X>

XÜLASƏ

Məqalədə Əhməd Cavad yaradıcılığının janr və poetik struktur biçimləri, onların çoxsaylı çeşidləri həm folklor, həm də ədəbi-nəzəri prinsiplər əsasında şərh edilir. Aydın olur ki, ədibin yaradıcılığında qarşıya çıxan poetik biçimlərin janr səciyyəsi və tarixi mənşəsi, bir sözlə, ilkin qaynaqlarının təhlil olunması mövzunun araşdırılması zamanı əsas şərtlərdən biridir. Bu şərtlər aşağıdakı yanaşmaları ortaya qoyur: Əhməd Cavadın yaradıcılığı sadəcə bədii mətnlər səviyyəsi və kəmiyyət daxilində deyil, folklorun ümumi poetik sistemi formasında, poetik struktur şəklində öyrənilir, həmçinin bədii yaradıcılıq təhlili kimi poetik bədii yanaşma metodu vasitəsilə araşdırılır. Bu işə semantik bədii nəticələrin alınmasına gətirib çıxarır. Əhməd Cavadın yaradıcılığı daxili struktur spesifikasiyası ilə əski adət və inamlara, xalqın yaddaşına qayıdış, milli oyanış, xalq hərəkatı, türk xalqlarının birliyinə çağırış və türkçülüyn təbliği baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

AÇAR SÖZLƏR

Əhməd Cavad, yazılı ədəbiyyat, poetik struktur, repressiya, xalq ədəbiyyatı

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 21.06.2022
qəbul edilib: 28.07.2022

The place and role of Ahmad Javad's creativity in the poetic structure of Azerbaijani folklore

Sevinj Aliyeva

PhD in Philology, leading researcher. ANAS Institute of Folklore, department of "Folklore and written literature". Azerbaijan. E-mail: sevinc.k.aliyeva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5666-168X>

ABSTRACT

In the article, the genre and poetic structural forms of Ahmad Javad's works, their numerous types on the basis of both folklore and literary-theoretical principles are interpreted. It becomes clear that the genre and historical landscape of the poetic forms that appearina in the work of writer, in short, the analysis of the primary sources is one of the main conditions in the investigation of the topic. These conditions reveal the following approaches: Ahmad Javad's work is studied not only at the level of literary texts, but also in the form of a general poetic system of folklore, in the form of a poetic structure, it also investigated through the method of poetic artistic approach, such as the analysis of artistic works. And this leads to obtaining semantic artistic results. The works of Ahmad Javad is of great importance in terms of its internal structural specificity, the returning to old customs, beliefs, and memory of the people, the national awakening, the people's movement, a call to the unity of the turkic peoples.

KEYWORDS

Ahmad Javad, written literature, poetic structure, repression, folk literature

ARTICLE HISTORY

Received: 21.06.2022

Accepted: 28.07.2022

Giriş / Introduction

Hər zaman aktual olan yazılı və şifahi xalq ədəbiyyatı mövzusu XX əsrin əvvəllərində daha sürətlə öyrənilməyə başlandı. Çünki Azərbaycanın, o cümlədən türk xalqlarının tarixində mühüm rol oynayan, ciddi elmi-nəzəri və ədəbi-mədəni irsə sahib olan milli ziyalılarımızın tanındılıb öyrənilməsi, onlardan miras qalan örnəklərə dəyən ziyan və onların bərpasını qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri hesab etməliyik. Əhməd Cavadın elmi və bədii irsinin öyrənilməsinin vacibliyini şərtləndirən əsas amillərdən biri onun “ideya adamı” olması idi. Azərbaycan xalqının dövlətçilik ənənələrini özündə yaşadan, eləcə də xalqın maraqlarını özündə ifadə edən bu cür şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılıq yolunun öyrənilməsi bu baxımdan böyük maraq kəsb edir.

Şairin mədrəsədə oxuduğu illərdə yazdığı şeirlərindən başlamış, cümhuriyyət dövrü və sonrakı illərdə qələmə aldığı mənzum əsərləri, etnoqrafik etüd və hekayələri daxili struktur spesifikası ilə seçilir. Bütün bu bədii nümunələr milli ədəbiyyat və janr tarixi baxımından müəllifin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir.

Ə.Cavad yaradıcılığında əsər qəhrəmanları haqqında məlumatlar böyük önəm daşıyır. Çünki əsərin başlıca qayəsi təsvir olunan qəhrəmanın həyatı, mənəvi aləmi və onun dünyagörüşünün işıqlandırılmasına xidmət etməkdir. Şairin “Qoşma” (1916), “Dalğa” (1919), “Sinfi mübarizə” (1921), “Çırpınırdı Qara dəniz” (1958), “Seçilmiş əsərləri” (1992) adlı kitabları lirik-romantik üslubu, realist məzmunu, dilinin zənginliyi, sadəliyi və xəlqiliyi ilə Azərbaycan ədəbi tarixinə həkk olunmuşdur. Sənətkarın insanlığın təbliği, sevgi və təbiət lirikasının zənginliyi ilə seçilən bədii yaradıcılığı, mənəvi dünyası Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm yer tutur. Onun əsərləri bu gün də xalq arasında böyük sevgi ilə qarşılanır. Şairin adı həm də ölkəmizin hüdudlarını aşaraq bütün türk dünyasında məşhur olmuşdur. “Cümhuriyyət dövrü” söylənən zaman ilk yada düşən sənətkarlardan birinin də, məhz Əhməd Cavad olması buna ən bariz nümunədir. Üçrəngli bayrağımız da bədii yaddaşımıza məhz onun qələmi ilə həkk olunmuş, gerbimiz öz rəngini, himnimiz musiqisini, marşımız isə ritmini bu böyük şairin poeziyasından almışdır.

1914-cü ildə vətənpərvərlik ruhunda yazdığı “Çırpınırdı Qara dəniz” əsəri Əhməd Cavadın türk aşiqi olduğunu açıq şəkildə ifadə edir. O, Ş.Rustaveli, V.Şekspir və F.Rablenin əsərlərini böyük yaradıcılıq ruhu ilə tərcümə etmişdir. Tərcümələri arasında xüsusi olaraq seçilən Ş.Rustavelinin “Pələng dərisi geymiş pəhləvan”, F.Rablenin “Qarqantua və Pantaquiel”, V.Şeksprin “Otello” və “Romeo və Cülyetta” əsərləri Ə.Cavadın yalnız Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, həmçinin dünya

ədəbiyyatının da təbiətinə, ruhuna, ənənələrinə dərinlikdən bələd olmasının göstəricisidir. Bu tərcümələr böyük şairin mənəvi aləminin zənginliyini özündə ehtiva edir. Onu da qeyd edək ki, Ə.Cavad poeziya yollarının başlanğıcından türk şairi M.Ə.Yurdaqul ideyalarına qovuşaraq türkcülük, millətçilik yolunun yolçusuna çevrildi. O da öz ustadları kimi klassik ədəbiyyatdakı gül, bülbül, ay, ulduz, günəş obrazlarını poeziyanın vətən, yurd, el-oba, hürr, istiqlal simvollarına çevirdi. Odur ki, şair M.Ə.Yurdaqulun “Burak beni haykırayım” deyimini “Mən çeynənən bir ölkənin haqq bağırən səsiyəm!” kimi səsləndirdi. Çünki hər iki şair vətəni, milləti, Turanı eyni sevgi ilə tərənnüm edir, onun yaralarını sağaltmağa çalışırdı. M.Ə.Yurdaqulun “Əlimdəki bu üçtelli saz ilə millətimin fəlakətli həyatını söyləyim” kəlamını Ə.Cavad öz istedadlı avazı ilə “Mən bir aşiqəm ki, bu çaldığım saz, dumanlı dağlara səs salacaqdır” şəklində ifadə edirdi. Hər iki şairin təbiətində açıq şəkildə türkcülük, turançılıq, xalqçılıq, millətçilik qayəsi duyulur. M.Ə.Yurdaqul “Anadolu hicran dolu köks kimi” söyləyərək hayqırırdısa, Ə.Cavad “Vətənin hilalsız bucaqlarının istiqlal günəşi ilə işıqlanacağı” ümidini bildirirdi [3, s.77]. Hər iki sənətkarın yaradıcılığında oxşarlıq xüsusiyyətləri və ədəbi təsir məsələlərindən danışarkən aşağıdakı iki cəhət üzərində xüsusilə dayanmalıyıq: konkret bir əsərdən təsirlənmə və hər iki sənətkarın yaradıcılığında ideya, mövzu, obraz, bədii ifadə tərzini, simvollar və s. baxımdan səsleşmələr. Ə.Cavad, R.Tofiq, M.A.Ərsoy və M.Ə.Yurdaqul yaradıcılığında hər iki cəhətin təzahürünü görmək mümkündür. Şairin şeirlərində millilik, türkcülük, azadlıq və istiqlal ideyaları Rza Tofiqin fəlsəfi, incə lirizmi, Məhəmməd Akif Ərsoy dilinin canlılığı, səmimiyyəti, Məmməd Əmin Yurdaqulun vətəndaşlıq ruhu və coşqusu ilə qovuşurdu. Onu da qeyd edək ki, Ə.Cavadın milli romantizmdən qaynaqlanan poeziyasına türk şairlərinin təsiri də az olmamışdır. Bunu ən çox şairin yaradıcılığında simvollarla istifadədə görmək mümkündür [5, s.69]. Bütün bunların təsiri ki, sənətkarın əsərlərində coşqun həyat eşqi ilə bərabər, türk xalqlarının şərəfli tarixinin bədii boyalarla işlənmiş obrazının da şahidi oluruq:

Şeirin sınıq bir türk sazı ağladaraq tellərini,
Addım-addım gəzmək istər gönlüm Turan ellərini
[2, s.7].

Əhməd Cavad ənənələrinin cümhuriyyət və sonrakı dövr Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri, onun poetik strukturundakı rolu milli düşüncənin dərin qatları ilə bağlıdır. Şairin yaradıcılığı Azərbaycan xalqının milli-mədəni təcrübəsini ifadə edən əvəzsiz bir dəyərdir. Onun bu şeirləri hər bir azərbaycanlının dilində fəxrlə səslənir.

Şairin poeziya ənənələri, şeirin poetik struktur sistemindəki rolu funksional baxımdan milli düşüncə və milli-mədəni dəyərlərlə bağlıdır.

Əhməd Cavad yaradıcılığına digər aspektdən də nəzər yetirək. Belə ki, sənətkar insanı daxilən saflaşdıran, gözəlləşdirən, ürəyini sevgi hissləri ilə dolduran milli-əxlaqi dəyərləri təbliğ edir, şeirlərində vətən sevgisini, qəhrəmanlığı zinetləndirən ən başlıca amilin saf sevgi olduğunu təlqin edirdi. Bildirirdi ki, saf sevgi insanı kin-küdurətdən uzaq edib mənən cilalayır, mərdlik, mübarizlik aşılıyır. Buna görə də onun şeirlərində sevgi, mərhəmət, sədaqət və hörmət kimi üstün keyfiyyətlər təbliğ olunur. Şairin bu mövzuda yazdığı şeirləri də bunu bir daha təsdiq edir.

Sevda yollarında ağlamayan kəs,
Dünyanın zövqünü duya bilərmi?
Sevda yollarında çağlamayan kəs,
Dağları, daşları oya bilərmi?
[2, s.36].

Əhməd Cavad yaradıcılığında bir məqam da diqqətdən yayınmır. Şeirlərində ideal sevgi, sevginin etik və estetik məzmunu müdrik insanların tərənnümündə öz əksini tapır. Qeyd etdiyimiz kimi, sənətkar yüksək dəyərləndirdiyi və kamil varlıq hesab etdiyi insan nümunəsini yaradıcılığında da əks etdirmişdir. Nümunə göstərdiyimiz şeirlərindən aydın olur ki, şair əsərlərində aşıq və məşuqun insani münasibətlərinə geniş yer vermiş, insanlara mübariz və nikbin olmağı, həsrət çəkməməyi, ömrünü sevdiyi insanla birlikdə yaşamağı tövsiyə etmişdir. Aşağıdakı misralarda da sənətkarın ən ali varlıq hesab etdiyi insana olan münasibəti xüsusi diqqət çəkir:

Sevda dedikləri çılğın bir dəniz,
Bən çıxdım dənizə, qaldım yelkənsiz,
Bən ölmək, qurtarmaq istəməm sənsiz,
Sənsiz hər ikisi nə gündür bilsən?!

Söylərəm dərdimi göydə yıldıza,
Olur pək pərişan dərd yaza-yaza...
Bir soran yoxdur ki, o gözəl qıza –
Verdiyi dərdlərin dərmanı kimdən?!

– söyləyən şair aşıqın sevgilisindən ayrı düşməsini ruhu öldürən və mənəviyyata təsir göstərən amil kimi dəyərləndirir:

Anlaşılan, ayrılarkən bir boya verdi,
Verirkən də yalvardı ki, sürtülsün qaşa.
Üç günlükdür onun, quzum, sevgisi, dərdi,
Can verdiyi bu sevdayı çıxarmaz başa
[2, s.58].

Bax, nə deyir eşqin üçün mən açdığım fal:
– Sürtmə onu qaşlarına, sən boyasız qal!
[2, s.58].

Yaxud:

Bilməzəm ağlayummı bu halə?
Güləyim qoysə kətmi əhvalə?
İki sevdazadə bulub vəslət,
Hicr əlindən tutubdilər fürsət!
Ağlamaq hicrdən şikayətdir,
Xəndələr firqətə nəhayətdir!
[2, s.19].

Şeir nümunəsində verilən “Ağlamaq hicrdən şikayətdir, xəndələr firqətdə nəhayətdir” xalq deyimi yazılı ədəbiyyatla folklorun qarşılıqlı əlaqəsinin göstəricisi kimi meydana çıxır. Bu məqamı Süleyman Rüstəmin aşağıda bir bəndini qeyd etdiyimiz “Təbrizim” şeirindən nümunə də təsdiqləyir:

Qədrini ayrılıq çəkənlər bilir,
Hicrinlə göz yaşı tökənlər bilir,
Ömrünə qaranlıq çökənlər bilir,
Bağından gül, çiçək dərdim, Təbrizim,
Yenə təzələndi dərdim, Təbrizim!
[4, s.7].

Bildiyimiz kimi, şifahi xalq ədəbiyyatının istənilən janrı yazılı ədəbiyyat nümunəsində də öz əksini tapa bilir. Təbii ki, bu, sənətkarın xalq ədəbiyyatından səmərəli şəkildə bəhrələnməsindən və folklor janrını əsərlərində istifadə etmə məharətindən asılıdır.

Sən bəni xar eylədin, Allah səni xar etməsün,
Hansı məzhəbdə rəvadır, böylə zülm, ey bixəbər!

Öz camalından əgər kəndin xəbərdar olmasan,
Bax də bir ayinəyi xofi-xudadan qıl həzər!
[2, s.21].

Şairin bu misrada “Allah səni xar etməsün” alqışından istifadə etməsi qarşı tərəfin arzu və istəyinin, xoş niyyətinin, duasının ifadəsidir. Bu nümunə xalq düşüncəsində əsas yerlərdən birini tutan *alqış və qarğışların* folklordan yazılı ədəbiyyata keçərək əsrlərdən bəri bu günümüzədək gəlib çıxmasının bariz nümunəsidir.

...Yuxuma gəlmişdin sən həzin-həzin,
İşvəli, qəmzəli, nazlı nazənin.
Sən coşqun bir bulaq, mən yazıq, əzgin,
Sən yanar bir dodaq, mən halsız, üzgün!
[2, s.22].

Əhməd Cavad “...Yuxuma gəlmişdin” şeirində obrazın hal və fikrinin tərənnümü üçün yuxu və onun funksiyasından bəhrələnir. Qeyd edək ki, yuxugörmə bədii əsərlərdə sənətkarlar tərəfindən ən çox müraciət olunan xalq inanclarından biridir. Yuxunun insanlar arasında nə qədər müsbət əhəmiyyətli inanc olduğunu şairin yuxarıda bir parçasını nümunə göstərdiyimiz şeiri də təsdiq edir. Demək, araşdırmamızı daha da genişləndirsək, Əhməd Cavad və digər sənətkarlarımızın yaradıcılığında bu inancla bağlı çox sayda nümunələr göstərə bilərik.

Xalq düşüncəmiz və folklorumuzda ulu babalarımızın, müdriklərimizin yaratdığı atalar sözləri və məsəllər tarixi baxımdan qədim köklərə söykənsə də, zaman-zaman yazılı ədəbiyyatda onlara müraciət olunması həmin folklor nümunələrinin bir daha gəncləşməsinə, yenilənməsinə, yaddaşlarda qorunub saxlanılmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında unudulmaqda olan elə atalar sözləri və məsəllər var ki, müəyyən əsərlərin təhlili zamanı onların üzə çıxdığının şahidi oluruq. Həmin əsərlər folklor və yazılı ədəbiyyat tariximizi öyrənmək baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Şairin qeyd etdiyimiz şeir nümunələri də onun xalq ruhuna bağlılığından irəli gəlir:

Sevən könlüm sevdi səni,
Sevgi candan ayrılmaz!
Rahibim ol, yolum göstər,
Din imandan ayrılmaz.

Pəncərəyə nə qonmusan?
Yoxsa bəni sən anmısan?
Yüzsən, minsən, milyonmusan?
Ruh gümandan ayrılmaz!

Gündüzüm tar, gecəmsə yox,
Sevincim az, kədərim çox!
Dilim qabar, sözüm “ah”, “ox” ,
Ah amandan ayrılmaz!

[2, s.23].

Folklorun digər janrları kimi zaman-zaman tarixi inkişaf yolu keçib variantlaşan, dövrün hadisələrini özündə əks etdirən *bayatılar* Əhməd Cavad yaradıcılığından da yan ötməmişdir. Belə ki, sənətkarın yaradıcılığında bu qədim janr da öz əksini tapmış, xalq təfəkkürünün müdrik məhsulu kimi qiymətli sərvətə çevrilmişdir. Həm şairin, həm də insanların duyğuları qeyd etdiyimiz bayatı nümunələrində real şəkildə öz əksini tapmışdır:

Tullanıb girdim bağa,
Başım qoydum bayrağa,
Qorxa-qorxa gedirdim,
Gözüm sataşdı sağa.

Əl vuraram qaşığa,
Söz deyərəm aşığa.
Mən səni alacağam,
Məhləmə yaraşığa.

O qıza bax, o qıza,
Çəpərdən baxır bizə,
O qızı bizə verməsən,
Axirət olmaz sizə.

Qurtarmadıq talandan,
Gündə zurna çalandan?!
İlan vuran sağalar,
Kim sağalar yalandan?

[2, s.149].

Yüksək insani duyğuları və bəşəri sevgini təbliğ edən şair 1915-ci ildə yazdığı “Ona” adlı şeirində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin mühitdən qaynaqlandığını əks etdirmişdir:

Görünməz yollardan gələn səsləri
Tükənməz eşqimlə səninki sandım.
Qərubsədim sənsiz “o” gündən bəri,
Şikayət olmasın, artıq usandım!
Sazlar, bayatılar mühitdən anlar,
Bilirmisən, bunlar səninçün ağlar!

[2, s.115].

Onun şeirləri Azərbaycanın bütün bölgələrində dildə-ağızda gəzir, ən böyük məclislərdə əzbərdən söylənilirdi:

Türküstan yelləri öpüb alınını,
Daha yüksəklərə ucal, bayrağım!

Bu misralar şairin “Bayraq” şeirinin xalq variantıdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Ə.Cavadın əksər şeirləri xalqın şifahi yaddaşına keçmişdir. Belə ki, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində onların iz və əlamətlərinə rast gəlirik. 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə Əhməd Cavadın bədii dəyəri və məntiqi dolğunluğu ilə seçilən seçilmiş əsərləri bir kitab halında “Sən olasan gülüstan” başlığı altında yenidən çap olundu. Yuxarıda qeyd etdiyimiz şeir nümunəsi də, məhz bu kitabın səhifələrində öz əksini tapmışdır. Əhməd Cavad yaradıcılığında yer alan həmin şeirin bir neçə misrasına nəzər salaq:

Türküstan elləri öpüb alınını,
Söyləyir dərini sana, bayrağım!

[1, s.17].

1992-ci il mayın 27-də parlament “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında” Qanun qəbul etdi. Qanuna əsasən, 1919-cu ildə böyük bəstəkar Üzeyir

Hacıbəyov və şair Əhməd Cavad tərəfindən tərtib edilmiş “Azərbaycan marşı” Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni kimi təsdiq edildi.

Azərbaycan! Azərbaycan!
 Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
 Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
 Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
 Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
 Minlərlə can qurban oldu!
 Sinən hər bə meydan oldu!
 Hüququndan keçən əsgər!
 Hərə bir qəhrəman oldu!

[1, s.39].

Əhməd Cavadın Azərbaycan xalqının qədim tarixini, milli-mənəvi dəyərlərini özündə ehtiva edən Novruz bayramına həsr olunmuş şeirləri şairin yaradıcılığına xüsusi aydınlıq, zənginlik, gözəllik qatmışdır. Sənətkar yaradıcılığında bu qədim və milli bayrama xüsusi yer ayırmaqla şeirlərində bir daha onu böyük məhəbbət və sənətkarlıqla xalqımızın mədəniyyət və mənəviyyat tarixinin ayrılmaz parçası olduğunu tərənnüm etmişdir. Ədibin “Çillə şərqisi”, “Yaza xitab”, “Böyük çillə”, “Kiçik çillə”, “Xıdır Nəbi”, “Yel Baba”, “Qarının borcu”, “Boz ay”, “Dördatlı yenice gün”, “Dörd çərşənbə” adlı şeirləri bu baxımdan böyük maraq doğurur:

Qabağı yazdır çillənin,
 Ömrü azdır çillənin.
 Yer bürünür ağ qara,
 Təslim olur bahara.
 Ağ bayraqlı qış gedir,
 Al bayraqlı yaz gəlir

[2, s.194].

Nəticə / Conclusion

Araşdırma zamanı “Əhməd Cavad yaradıcılığının Azərbaycan folklorunun poetik strukturunda yeri və rolu” istiqamətində mühüm elmi-nəzəri nəticələr aşkara çıxarılmışdır. Qarşıya qoyulan məqsəd və məram mövzu istiqamətində təhlil edilmiş, folklorun Əhməd Cavad yaradıcılığında yeri və rolu aktual problem kimi işıqlandırılmışdır. Şairin yaradıcılığında folklorun xüsusi poetik məzmun və koloritə malik olması təsbit edilmişdir. Belə ki, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin Əhməd Cavad yaradıcılığında milli düşüncəmizin simvolları kimi qorunduğu və zamanla aktuallaşdığı qənaətinə gəlinmişdir. Əsərlərində bilik, sədaqət, vəfa, düzlük kimi insani keyfiyyətlər detallarına qədər izah edilməsə də, bu xüsusiyyətlərə şairin yaradıcılığı əsasında ümumi istiqamətdə şərh verilmişdir. Onu da vurğulayaq ki, Əhməd Cavad yaradıcılığının folklorla əlaqəsi tarixi-müqayisəli və nəzəri-tipoloji təhlillər əsasında öyrənilmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. “Şanlı vətənin qəhrəman övladı Əhməd Cavad”. (2017). Metodik vəsait. Tərtib edən: Əliyeva A. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası. Bakı, 50 s.
2. Cavad Ə. (2005). Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb. 296 s.
3. Məmmədli A. (2010). Əhməd Cavad və Türkiyə kitabı. Bakı, Elm və təhsil. 160 s.
4. Rüstəm S. (2005). Seçilmiş əsərləri. Üç cildə, II cild. Bakı, Şərq-Qərb. 328 s.
5. Salmanlı R. (2003). İstiqlal şairi Əhməd Cavad haqqında. “Azərbaycan” qəzeti, 28 may, s.6.